

El presbiteri barroc de la Seu. Desconstrucció i reubicació

Andreu Josep Vilallonga Vidal
Universitat de les Illes Balears
Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religiós

Introit.

La fortuna crítica del retaule major barroc

L'aixecament a la tercera dècada el segle XVIII del monumental retaule major traçat per Dardanone constitueix una fita decisiva en la configuració espacial de la capella Reial de la Seu, en el sentit que, sense ser el punt final (honor que correspon al sepulcre de Jaume II dissenyat per Sabatini), sí que es tracta de la intervenció més monumental i transformadora dins un llarg procés d'adaptació contínua de la capçalera de la Seu als nous temps i als nous espais (mentre la Catedral anava creixent i transformant-se), en una seqüència additiva manifestada a través d'una progressiva monumentalització. Tot i el respecte mostrat sovint vers el que és preexistent, cada element nou és més gran en dimensions i en complexitat que l'anterior (des del retaule gòtic al sepulcre neoclàssic de Jaume II, sense oblidar, és clar, el retaule barroc).

Però es va arribar a un punt en què la relectura del centre litúrgic de la Seu només es podia produir mitjançant una intervenció depuradora que redefinís els eixos visuals, retirant el que suposava un obstacle i que, segons la mentalitat del moment, havia desvirtuat el sentit de la celebració litúrgica. La distribució de l'espai interior de la Catedral, segons la denominada manera espanyola, amb el cor enmig de la nau central, la concavitat especular del presbiteri i la connectivitat excoent del reng, deixaven la feligresia fora de tota consideració. La restauració litúrgica empresa pel bisbe Campins mantenia la compartimentació jeràrquica de l'espai, però aquesta es generava ara a partir del punt de vista del fidel que no era el protagonista actiu, sinó el receptor. Així, el recinte coral feia nosa, el sepulcre de Jaume II feia nosa, fins

i tot el retaule gòtic, sempre tan respectat i tan lloat, feia nosa. Què no direm de «l'ominós» retaule barroc, que en aquell moment devia ser ja l'obra més blasmada del patrimoni artístic mallorquí.

Malgrat que el retaule fou ben acollit pel Capítol i va convertir-se en un referent que influí en altres obres (de les quals el retaule major de l'església parroquial de Binissalem és el cas més conegut), amb l'arribada del pensament il·lustrat, els elogis es varen bescanviar per irats impropis. El contrast estilístic de l'exuberant escenografia barroca i la majestuosa austeritat del recinte gòtic xocaven amb els prejudicis i les idees preconcebudes de la Il·lustració que, si bé amb la seva admiració vers la solemne contenció de l'art clàssic no se sentia particularment fascinada per l'art gòtic, almenys sí que es va sentir interessada per la seva configuració històrica,¹ al mateix temps que respectava, si més no, l'antigor de les seves consecucions. Que el Barroc hagués conservat el retaule medieval no va fer més que agreujar la desafecció dels crítics vers el moble setcentista.

Un exemple significatiu del rebuig visceral que el retaule provocava en els il·lustrats es pot assenyalar en l'obra del geògraf gadità José Vargas Ponce. Aquest autor, eclipsat durant molt de temps per la carismàtica figura de Vicente Tofiño, amb el qual treballà en la confecció de l'atles del Mediterrani, s'interessà per les Balears com a objecte d'estudi quasi per casualitat.² La confecció de l'atles obligava a la realització d'un important treball de camp, que no sempre era possible a causa de l'estat de la mar. Vargas Ponce dedicà les nombroses hores que havia de passar varat a Eivissa, sense poder salpar, redactant l'estudi descriptiu de les Pitiüses. Quan l'hagué enllestit el mostrà a Tofiño. Aquest, satisfet pel resultat, l'envià a la Cort i fou de Madrid d'on arribà l'encàrrec de completar l'obra amb la incorporació de les dues illes més grans de l'arxipèlag.³ Va ser llavors quan Vargas Ponce va topa la Seu de Mallorca i el seu retaule major i va llegir una de les ressenyes crítiques escrites més antigues i, probablement, una de les més despectives i insultants sobre la màquina de Dardanone: «El retablo antiguo que correspondía en todo al gus-

¹ Panadero Peropadre, N. (1993). «Teorías sobre el origen de la arquitectura gótica en la historiografía ilustrada y romántica española», *Anales de historia del arte*, 4. 203-212.

² A vegades se citava la descripció de les Illes escrita per Vargas Ponce com si fos obra de Tofiño, probablement perquè aquest darrer era el director de l'expedició cartogràfica de la qual va sorgir el llibre i perquè l'edició prínceps (1787) no està signada. Vargas Ponce, J. D. (1787). *Descripciones de las Islas Pitiusas y Baleares*. Madrid: Imprenta de la viuda de Ibarra, hijos y Compañía. Disponible en xarxa a: <http://tinyurl.com/pvu7kto>. Consultat el 24 de setembre de 2014.

³ Anes y Álvarez de Castrillon, G. (1982). «Don José de Vargas Ponce, demógrafo ilustrado». A Vargas Ponce, J. *Estados de Vitalidad y mortalidad de Guipúzcoa en el siglo XVIII* (pàg. 1-30). Madrid: Real Academia de la Historia, pàg. 9.

to de la obra fue substituido por otro almatroste indigesto de madera, y que pregona la poca inteligencia y malísimo gusto del que la costeó, y del mismo mérito es la portada principal, que también se debe al mismo bienhechor.»⁴ Al marge d'errors històrics (com atribuir al mateix promotor la portada principal i el retaule major) i el to ofensiu dirigit al moble i als seus promotors, s'ha de destacar, per les conseqüències que podrà tenir en un futur, l'ambivalència en l'ús del terme «gust». El mot presenta, en la citació que hem inclòs, dues accepcions clarament diferenciades. La primera (l'esment al retaule gòtic) té connotacions estilístiques i d'època, atès que es relaciona, en funció del gust (entenguem estil), la fàbrica amb l'antic altar major, mentre que la segona accepció (referida a les preferències estètiques del promotor) implica una apreciació subjectiva i qualitativa de l'art.

Josep Barberí fa un ús equivalent del concepte en la descripció de la Catedral que va escriure a instància de Jovellanos aproximadament entre 1801 i 1808. No ha d'estranyar la semblança de la valoració ni l'afinitat terminològica, ja que, al marge de la coincidència de l'època, Barberí va seguir en això a Vargas Ponce: «obra [retaule gòtic] que correspondía al buen gusto de la Catedral, al cual ha sustituido otro de un mal gusto (según Tofiño en su descripción de las Pithiusas y Baleares fol. 33) en el que se mira a la Virgen santísima en el acto de su ascensión gloriosa a los cielos.»⁵ Barberí fa aquí una lectura integradora de les dues accepcions donades per Vargas Ponce, en el sentit que manté la significació estilística del terme «gust», i va un poc més enllà, indicant l'existència d'un bon gust (per bon estil), el de la fàbrica, el que actualment s'identifica amb l'estil gòtic i un «mal gust», el del retaule, el del Barroc. No obstant això, no deixa de ser curiós que quan ha de vincular el moble barroc amb el que s'anomena «mal gust» ho fa citant Tofiño (en lloc de Vargas Ponce, com ja s'ha dit). Per ventura l'influï la seva condició de prevere en aquest particular i decidí que era més prudent no implicar-s'hi a títol personal.

No fou gaire distinta l'apreciació del cònsol francès a Palma, André Grasset de Saint-Sauveur, quan afirmà que: «La cathédrale est belle, mais d'une

⁴ Vargas Ponce, J. D. (1787). *Descripciones de [...]*, pàg. 33.

⁵ Noti's que, com ja s'ha dit a la nota número 2, Barberí esmentà erròniament Tofiño com a autor de les *Descripciones de las Islas Pitiusas y Baleares*. Jovellanos, G. M. (1832). *Carta Histórico-artística de la iglesia catedral de Palma de Mallorca*. Palma: Libreria e imprenta de d. F. Guasp, pàg. 15. Per més que, des de principis del segle XX, és conegut el fet que Jovellanos no és l'autor sinó el receptor de la carta sobre la Catedral, aquí es manté Jovellanos com a autor en la referència bibliogràfica perquè consta en la publicació referenciada. Per a una interpretació actualitzada del problema vegeu: Sastre Alzamora, Mª P. (2013) «Los inicios historiográficos de la catedral de Mallorca. Ciencia y método en Jovellanos». A Fullana Puigserver, P. i Gambús Saiz, M. (coords.). *El bisbe Nadal i la catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812* (pàg. 411-445). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca, pàg. 419-421.

architecture gothique [...]. Le retable ancien qui correspondait au reste de l'édifice a été remplacé par un ornement en bois de mauvais goût.»⁶ Per contra, el seu compatriota Alexandre de Laborde no esmentà el retaule en una breu descripció de la Catedral que resulta curiosa per l'arbitrària selecció dels aspectes que destacà. Així, al marge de l'habitual esment de la impressionant alçada de la nau central i d'una referència no qualitativa al sepulcre de Jaume II, només esmenta la capella de la Pietat.⁷

Els escriptors romàntics no foren més benèvols amb el presbiteri setcentista que els seus antecessors classicistes.⁸ Joseph-Bonaventure Laurens no fa més que insistir en el problema, quan lloa el retaule gòtic (que, segons ell, és, sense discussió, la peça artística més curiosa de la Catedral) i esmenta l'existència del retaule barroc només a través d'eufemismes: «Esta obra maestra gótica relegada por el mal gusto.»⁹ En aquesta frase el «mal gust» és, òbviament, la màquina de Dardanone. Tanmateix, hi ha un petit matís en l'aportació de Laurens que sembla especialment significatiu. Els autors esmentats anteriorment explicaven que el retaule gòtic havia estat substituït pel barroc (amb les valoracions qualitatives ja indicades), però ara Laurens dedica tota l'atenció al moble medieval, fent-ne una llarga descripció a més d'acompanyar el text amb dibuixos del retaule i d'alguns dels seus detalls figuratius i ornamentals. És a dir, abans es lamentava la substitució, però ara va més enllà i comença a cridar l'atenció sobre el mèrit de la màquina gòtica. Antoni Furió, tot i que serà més breu que Laurens en la descripció del presbiteri i les seves parts constituents, dóna la clau de la rancúnia dels crítics vers el retaule barroc quan afirma que: «el altar mayor no es lo mejor que se ha hecho en su clase y sirve más a su descrédito el antiguo que se puso a sus espaldas.»¹⁰ En altres paraules, el respecte mostrat pels promotors i els artífexs del barroc vers el retaule gòtic, integrant-lo dins la nova configuració de l'espai presbiteral va acabar sent, amb el pas del temps, la coartada perfecta per a l'eradicació del

⁶ Saint-Sauveur, A. G. d. (1807). *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses: fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*. París: L. Collin, pàg. 87.

⁷ «La Capilla de la Piedad es también digna de mencionarse por los quadros excelentes y reliquias y preciosidades que contiene, todo objeto de la piedad de los fieles». Laborde, A. (1819). *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus islas y posesiones en el Mediterráneo*. València: Imprenta de Ildefonso Mompí, pàg. 464. Tampoc el britànic John Carr es fa ressò de l'existència del retaule major, vegeu: Carr, J. (1811). *Descriptive travels in the southern and eastern parts of Spain and the Balearic isles, in the year 1809*. London: J. Gillet, pàg. 336.

⁸ Per a un recull més exhaustiu de les opinions dels escriptors romàntics sobre la Seu del que s'ofereix aquí, vegeu: la Torre, A. S. d. I. (2002). «Imagen romántica de la catedral de Palma». *Bolleti de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, 58, 159-180. Pel context insular: Ruiz, A. A. (2005). «El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos». *Espacio, tiempo y forma. Serie VII, Historia del arte*, 18, 163-193.

⁹ Laurens, J. B. (2006). *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*. Palma: Olañeta, pàg. 52.

¹⁰ Furió, A. (1975). *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Palma: Imprenta de Mossen Alcover, pàg. 32.

presbiteri modern, ja que, amb el moble medieval conservat, semblava factible la repristinació de la capella Reial. La desproporcionada (i, d'altra banda, fora de lloc) proposta de Joan Cortada de cremar el retaule barroc i restituir el gòtic ho confirma.¹¹

La valoració crítica que del retaule barroc va fer l'arquitecte madrileny Juan Bautista Peyronnet marcà un important punt d'inflexió, ja que va suposar passar de la diatriba estètica a la intervenció material o, si més no, a la seva formulació programàtica. L'any 1854 en la memòria de la reforma interior de la Catedral, Peyronnet valorava així l'articulació de l'espai presbiteral a partir del moble setcentista: «El presbiterio es reducido y no está en relación con la grandiosidad del templo, y la mole que presenta su ridículo retablo del gusto plateresco, está en absoluta discordancia con él.»¹² Aquest posicionament s'ha de relacionar, necessàriament, amb un debat encara més antic, el de la idoneïtat de disposar d'un recinte coral a la manera espanyola, és a dir, enmig de la nau central. En aquest sentit la proposta de Peyronnet és contundent: treure el retaule barroc, avançar l'altar major, reconstruir el retaule gòtic (reaprofitant, però, el sòcol del segle XVIII) i col·locar el cadirat del cor a la capella Reial, al voltant de la càtedra episcopal, del sepulcre de Jaume II i de l'altar major [fig. 1]. Com és sabut, l'arquitecte madrileny no va poder executar la seva proposta (la mort li sobrevingué quan encara s'estava intervenint a l'immafront), però l'enfilall d'intervencions dutes a terme a la Seu des de la reforma de la façana, començada a principis de la dècada de 1850, fins a la restauració litúrgica promoguda pel bisbe Campins, situen la reforma interior detallada per Peyronnet com el full de ruta de l'actualització de la Seu duta a terme en aquell temps.¹³ Així, les paraules de l'arxiduc Lluís Salvador (uns vint anys posteriors a la memòria de Peyronnet), es poden interpretar dins el context actiu de la reforma interior projectada per Peyronnet, quan diu que: «Detrás del altar barroco está el precioso retablo gótico del siglo XIII, que antiguamente fue el frontal del altar mayor y a cuyo emplazamiento primitivo se piensa volverlo a poner.»¹⁴

¹¹ Cortada va visitar la Seu el 25 de juliol de 1845 i respecte del presbiteri escrigué: «el altar mayor es de madera y tan feamente barroco que no puede mirarse. No sé por qué maldito capricho de sacrilego gusto se hizo ese altar sustituyéndole al antiguo, gótico y hermosísimo, que ha quedado detrás vuelto de espaldas. Bien valdría la pena de que echaran al fuego el moderno y restituyeran al otro los derechos que le corresponden. Parece imposible que la ceguedad de los hombres llegase en el siglo del mal gusto hasta el punto de no ver cuán inarmónico es ese pesado castillo de madera, puesto en una catedral gótica y tan esbelta que seguramente tiene pocas rivales.» Cortada, J. (1845). *Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona: Imprenta de A. Brusí, pàg. 25.

¹² Citat a: Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura mallorquina de la Ilustración a la Restauración*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 563.

¹³ Per a més informació vegeu l'estudi de Mercè Gambús en el primer volum d'aquesta obra.

¹⁴ Salvador, L. (1984). *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo* (Vol. 2). Palma: Olañeta, pàg. 138.

L'aspror crítica vers el retaule major barroc, com és de suposar, no va millorar gens amb l'arribada del segle XX i l'activació de la restauració litúrgica per part del bisbe Campins. Ans al contrari, la proposta d'altar major dins el nou programa restaurador és més extrema car, en el cas concret de la conformació estructural del presbiteri, el plantejament Campins-Gaudí parteix d'una interpretació rigorista de la litúrgia que s'allunya de la restauració en estil de l'altar major proposada per Peyronnet a la memòria tècnica de la reforma interior. Per al prelat, un dels objectius primers de la restauració era recuperar la visualitat de la càtedra episcopal i això era incompatible amb la restitució del retaule gòtic, raó per la qual ambdues màquines foren alienades de la capella Reial.

Lògicament, en el moment de consumir l'aspiració secular de treure de la Seu el retaule setcentista, no es va suavitzar l'acritud dels epítets dedicats a la màquina. La premsa justificava l'operació indicant la necessitat de «treure l'altar major i l'ara d'aquell enfony dins el qual romanen embegudes, escafides i nanes ses figures hieràtiques de celebrant, ministres i demés que tres o quatre graons de presbiteri no basten a remuntar ni treure d'aquell Munt de fusta llavorada que les aplanar i les embeu».¹⁵ Per la seva banda, el bisbe emfatitzà, a la seva carta pastoral, la naturalesa monumental del retaule, considerant-la tan sols des d'una perspectiva matèrica com un gran obstacle visual, referint-s'hi de manera despectiva quan afirmà: «Fue necesario que la balumba levantada por el barroquismo ocultase por completo la marmórea sede.»¹⁶ Antoni Maria Alcover titllà de «pompós» el retaule en la seva biografia del bisbe Campins, a més d'afirmar que la seva ubicació a la capella Reial era un obstacle per a la correcta disposició de l'altar major i del cor —s'ha de tenir en compte que Alcover defensava aquí una visió litúrgica afí a l'exposada pel bisbe a la seva carta pastoral.¹⁷ Fins i tot Emili Sagristà es referiria anys més tard (quan rememorava a través d'anècdotes i records la intervenció de Gaudí a la Seu) al retaule major barroc com «aquella montaña de madera».¹⁸

No deixa de ser curiós que les primeres paraules elogioses referides al retaule, que es varen publicar després d'haver transcorregut més d'un segle d'invectives, fossin les del vicari de l'església de Sant Magí, Joan Baptista Enseñat, quan, a

¹⁵ Citat a Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración de la Catedral de Mallorca*. Palma, pàg. 81 i 82.

¹⁶ Campins Barceló, P. J. (1904). «Carta pastoral sobre la restauración de la Santa Iglesia catedral de Mallorca». *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca* (BOOM), 44. Palma: Obispado de Mallorca, 247-266, pàg. 256.

¹⁷ «[El creuer i el presbiteri de Sant Magí] enriquit amb lo pompós retaule barroc de l'altar major de la Seu, d'on el llevaren per posar el cor i l'altar allà on pertocava.» Alcover, A. M. (1915). *Vida del Rdm. i Illmo. Sr. Pere Juan Campins i Barceló: Bisbe de Mallorca*. Palma: Estampa d'en Felip Guasp, pàg. 53.

¹⁸ Sagristà Llopart, E. (1962). *Gaudí en la Catedral de Mallorca. Anécdotas y recuerdos*. Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura, pàg. 51.

mitjans desembre de 1904, convidà tots els veïns del barri de Santa Catalina a assistir al solemne acte de benedicció del nou creuer del temple, el qual ja estava presidit pel retaule major que fins aleshores havia format part del presbiteri de la Seu. Però allò que crida l'atenció no és tant la lògica complaença del prevere que ha rebut la cessió del Capítol, sinó, fins i tot en aquest cas, la moderació en la lloança. La invitació, tal com va sortir de la impremta, deia: «y gracias al esfuerzo común y a la unificación de fuerzas yérguese la gran cúpula coronada con la insignia sacrosanta del Redentor: abierto el vasto crucero y adornado además por el monumental retablo que por largos años ocupó el lugar preferente de la grandiosa Catedral de Mallorca.» En canvi, en el primer esborrany del text, el vicari es mostrava més explícit en la valoració del moble, referint-s'hi com «el insigne monumento que por espacio de siglos ocupó el lugar preferente de la misma Seo de la diócesis».¹⁹

A manera de recapitulació, es pot constatar que la fortuna crítica del retaule major barroc de la Seu passa per quatre moments successius. La primera seqüència incorporaria els escrits de la Il·lustració i el Romanticisme, aturant-se a la proposta de Peyronnet per a la reforma interior de la Catedral (que constituiria el segon moment). Aquesta primera fase es caracteritza per la configuració d'un clima d'opinió vers el moble francament desfavorable. La segona fita (Peyronnet) suposa la programació de l'eradicació del retaule fonamentada en una restauració en estil de la capella Reial. Les dues darreres fases serien sincròniques i afectarien la transmissió del moble a l'església de la Immaculada Concepció del barri de Santa Catalina, i la sortida de la Seu seria l'element que actua de cesura en la recepció crítica del moble. Així, aquells textos que tracten de la configuració del presbiteri catedralici segueixen sent invariablement negatius, mentre que en el cas del text escrit des del lloc de destí l'apreciació del retaule es torna clarament positiva (encara que, així i tot, va ser matisada).

Interludi.

El procés desconstructiu

L'alienació del presbiteri barroc va ser quelcom més que una simple operació de desmuntatge. El conjunt heterogeni d'elements que el conformava va ser desarçonat i cada part recol·locada a diferents emplaçaments, on van assumir noves funcions i, en molts casos, noves formes degudes a la integració

¹⁹ Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM), III/12/115, sense foliar.

dels elements presbiterals en noves estructures. De tot plegat destaca l'eficiència, la precisió i la rapidesa en l'execució.

Les obres varen començar el 20 de juny de 1904, un dilluns, mentre el bisbe era de visita pastoral a Bunyola, a Orient i al Castell d'Alaró.²⁰ Hom podria pensar que a causa de l'interès personal del prelat per la restauració de la Seu, hauria decidit presenciar l'inici de les obres, però la veritat és que el ritme de feina de les principals autoritats eclesiàstiques era molt intens en aquells dies, com ho era també l'activitat constructiva, no sols a la Catedral, sinó en molts indrets de la diòcesi. A l'interior de la Seu les obres començaren per l'erecció d'un altar provisional (davant de la portalada interior de l'immafront) i el desmuntatge de la paret del rerecor i dels respatlles del cadirat d'aquell costat, amb la intenció que la nova ara fos visible des de l'interior del recinte coral. L'extrem oposat d'aquest (la galeria que comunicava amb la capella Reial) fou tancat amb cortines.²¹

El dissabte següent (el 25 de juny), començava a aixecar-se la bastida necessària per desmantellar el retaule barroc (mentre s'actuava també en un dels finestrals de la capella Reial).²² L'endemà, el bisbe es trobava a Sineu per beneir la nova capella del Cor de Jesús (abans de Sant Antoni de Viana) feta a partir dels plànols de Guillem Puig.²³ El 27 (una setmana justa després del començament de les obres), la bastida estava acabada, es començava a desfer la part superior del retaule i es col·locaven les peces dins una tanca de bancs feta entre el presbiteri i el cor.²⁴ L'operació era curiosa, ja que a mesura que s'anaven descavalcant les diferents parts del retaule s'anaven distribuint damunt el trespol i es reconstruïa tota la màquina però ara jaguda en terra (fig. 2). El 30 de juny (dijous), ja s'havien abaixat totes les escultures del retaule i s'havia desmuntat bona part de l'estructura del moble.²⁵ Aquell mateix dia el bisbe beneïa la primera pedra de l'església parroquial d'Esporles.²⁶

Entre els dies 4 i 5 de juliol es va desmuntar el retaule gòtic, primer la part que es trobava adossada al moble barroc i l'endemà la cara posterior que, des del set-cents, havia servit de reixa a la capella de la Trinitat.²⁷ En definitiva,

²⁰ BOOM, 44 pàg. 289-290.

²¹ Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 61.

²² Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 61.

²³ BOOM, 44, pàg. 302.

²⁴ Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 62.

²⁵ *La Tarde: diario independiente de noticias y avisos*, núm. 428, pàg. 2.

²⁶ BOOM, 44, pàg. 303. Sobre l'església d'Esporles vegeu: Carbonell Sans, R. i Salom Forteza, M. (1998). *Els retaules de l'església parroquial de Sant Pere d'Esporles*. Esporles: Ajuntament, pàg. 15-27.

²⁷ Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 62. BOOM, 44 pàg. 304.

es va actuar tan intensivament al presbiteri que, arribat el 9 de juliol, la tasca estava pràcticament enllestida. De fet, per acabar al més aviat possible, es varen alentir les intervencions als vitralls i al recinte coral.²⁸ Cinc dies després arribava a la Seu la petició del vicari de Sant Magí sol·licitant la cessió del retaule barroc. L'església del barri de Santa Catalina afrontava aleshores un procés de reedificació llarg i complicat.²⁹ L'endemà (el 15 de juliol), en sessió extraordinària, el Capítol accedia a la cessió del retaule, conservant-ne la propietat i deixant que fos el bisbe qui decidís la manera i les condicions de la deixa.³⁰ Paral·lelament, començaven les tasques de recol·locació dels diferents elements del vell presbiteri. Els graons de pedra s'avançaren i es disposaren ara com a graderia d'accés a la capella Reial, que quedaria sobreelevada respecte de la nau per permetre la construcció de la caixa harmònica del cor (al mateix temps que es millorava la visualització de l'altar i el cadirat coral) (fig. 3). També es varen reubicar els bancs de pedra al primer intercolumni de la nau (espai guanyat pel presbiteri). A principis d'agost s'havia desarmat completament tot el retaule, fins i tot el sòcol petri.³¹

Durant el mes d'agost l'embranchida constructiva no va minvar, tant a la Seu com en altres indrets de la diòcesi. Així, mentre a Sant Magí continuaven les obres per poder cloure el creuer abans del final de l'any, a la Catedral es desmuntaven la trona major i la mesa de l'altar. El dia 21 el vicari general, Antoni Maria Alcover, beneïa l'església del Pont d'Inca (tot i que encara no s'havia acabat). L'endemà, a la Seu, es començava a muntar, en el seu emplaçament definitiu, la trona major de Joan de Salas i el dia 24 el bisbe posava la primera pedra de les obres d'ampliació de l'església parroquial de Sóller.³²

A partir del mes de setembre les tasques de reubicació del conjunt del retaule major es varen desenvolupar en dos fronts: l'erecció del moble barroc a l'altar major de l'església del barri de Santa Catalina (Sant Magí) i la disposició del retaule gòtic, a manera de tribuna coral, damunt el portal del mirador. Aquesta darrera operació és la que interessa ara, car el trasllat a Sant Magí ocuparà l'epígraf següent.

La comesa de recol·locació del retaule gòtic es va resoldre amb la diligència habitual i, aproximadament al cap de deu dies (el 20 de novembre), es va

²⁸ *La Tarde: diario independiente de noticias y avisos*, núm. 436, pàg. 2.

²⁹ ADM, III/12/193, sense foliar. La problemàtica associada a la reedificació de la parròquia de la Immaculada Concepció, la implicació del bisbe Campins i la cessió del retaule barroc es tractaran en l'epígraf següent.

³⁰ Arxiu Capitular de Mallorca (ACM), 01-10-ACA-076, foli 438v.

³¹ Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 66 i 67.

³² Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 70. BOOM, 44, pàg. 321.

donar per acabada, si més no, pel que fa als aspectes més essencials, ja que alguns detalls (com la talla dels permòdols de filiació neogòtica que sustenten l'estructura) no s'arribaren mai a perfer.³³ No sembla gaire agosarat intentar explicar el motiu del nou emplaçament, que molt probablement respongué a un conjunt heterogeni de causes no excloents. En primer lloc, hi ha la qüestió de les dimensions del moble. Es requeria un espai considerable per ajustar de manera superposada les dues façanes del retaule i, probablement, el mur situat damunt el portal del Mirador era l'única superfície capaç d'allotjar-lo.³⁴ A això s'ha d'afegir la nova funció com a tribuna coral assumida per la vella estructura del moble medieval, que estava avalada per la iconografia musical d'una part significativa del seu revestiment ornamental i, d'altra banda, per la importància que la música sacra havia adquirit dins l'Església Catòlica a partir del *motu proprio* de Pius X.³⁵ Això va provocar que la restitució del cant gregorià reformat d'acord amb el mètode de Solesmes servís a la Seu com a proemi de la restauració litúrgica.³⁶ Una vegada publicat pel bolletí del bisbat el document papal (juntament amb altres, com una carta dirigida pel Papa al cardenal Respighi, aleshores vicari general de Roma), el bisbe Campins va començar, a finals de febrer, a dictar diverses disposicions sobre l'ús de la música sacra durant les celebracions litúrgiques de la Setmana Santa.³⁷ També a conseqüència d'això, el dia 2 de juny (sols 18 dies abans de començar les obres de restauració), el prelat presidí a la Seu la missa pontifical de la festivitat del Corpus, durant la qual es va interpretar la missa «Benedicamus Domino» de Perosi.³⁸ Des d'aquesta perspectiva, no és estrany que, amb bona part dels elements reaprofitats del presbiteri i del cor, Gaudí dissenyés tres tribunes corals, dues als laterals de la capella Reial (a l'alçada del primer intercolumni de la nau central) i una que es va ubicar damunt el portal del Mirador, feta a partir de l'estructura del retaule gòtic.

Finalment, queda un darrer motiu per a la col·locació del moble en aquell espai que, segurament, sigui més adequat assenyalar com a valor afegit. Es tracta de la possible influència del frontis major, articulat a partir d'una peculiar portalada bifront. Així, l'equivalència estilística entre el retaule gòtic i l'ornamentació exterior del portal del Mirador institueix una lectura de l'in-

³³ Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 72.

³⁴ Si va ser per això, no hauria estat l'únic cas. De fet, segons l'opinió de Mateu Rotger, el retaule de la Trinitat es va haver de situar a la sagristia de Vermells perquè no cabia en cap altre indret de la Seu. Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración [...]*, pàg. 71.

³⁵ BOOM, 44, pàg. 19-26.

³⁶ BOOM, 44, pàg. 153. Es va verificar aquesta «restauració» musical el 4 de maig de 1904.

³⁷ BOOM, 44, pàg. 58-60.

³⁸ BOOM, 44, pàg. 181.

grés lateral en diàleg tipològic (però no estilístic) amb l'immafront de la Seu. Dit amb altres paraules, la creació de la nova tribuna coral introdueix dins l'estructura de la Catedral una nova portalada bifront.

Postludi.

El retaule major fora de la Seu

El dia 3 de setembre de 1904 el picapedrer binissalemer Ramon Abrines cobrava setanta-tres pessetes i cinquanta cèntims per la feina feta al llarg de vint-i-tres jornals i mig per recompondre, al presbiteri de Sant Magí, el sòcol del retaule major barroc de la Seu.³⁹ Havien començat així les obres per donar una ubicació definitiva al retaule traçat per Dardanone, traient-lo de la Seu per tal de preservar-lo materialment i, en certa manera, allunyar-lo no sols de la Catedral sinó també de les males crítiques i dels insults que, de manera invariable, havia anat acumulant al llarg del temps. En qualsevol cas, el primer que cal demanar-se és per què el moble catedralici va acabar presidint una església, encara en fase de construcció, en un raval de Ciutat. Al llarg d'aquest darrer epígraf s'intentarà explicar per què fou Sant Magí l'església elegida i quina relació tenia amb la Catedral i amb els principals actors de la restauració litúrgica.

Breument, i amb la intenció de posar el lector en antecedents, es pot dir que el temple consagrat a la Immaculada i que havia de substituir l'esglesiola del segle XVI dedicada a Sant Magí (al barri extramurs de Santa Catalina) s'havia començat a edificar l'any 1867, a partir dels plànols dissenyats pel mestre d'obres Miquel Ferrà, tot i que, des d'aleshores, hi havien intervingut altres facultatius, com els arquitectes provincials Antoni Sureda i Joan Guasp. Devers l'any 1893 es va fer càrrec de les obres Bartomeu Ferrà, fill del tracista original, que dibuixà nous plànols modificant el projecte de son pare.⁴⁰ Els problemes constructius i el ritme lent de les obres transcorrien en paral·lel al del desenvolupament social i urbanístic del raval, que a causa de la implantació de noves fàbriques s'anà transformant de barri de mariners en una àrea essencialment obrera.⁴¹ Tot i que els intents de creixement urbanístic del barri s'enfrontaren a importants contratemps administratius, la urbanització orto-

³⁹ ADM, III/12/122, foli 19.

⁴⁰ Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura [...]*, pàg. 388. Per a més informació sobre l'església del barri de Santa Catalina vegeu: Santander, J. (1967). *Historia del arrabal de santa Catalina*. Palma: Gráficas Miramar, pàg. 59-123.

⁴¹ Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura [...]*, pàg. 448.

gonal del raval va acabar per convertir-se (tot i les diferències en el traçat) en un antecedent immediat de l'eixample de Palma.⁴²

En qualsevol cas, les obres del temple no avançaven convenientment i, a principis del segle XX, encara es treballava en el creuer de l'edifici, sense que aquest es resolgués satisfactòriament. El bisbe Campins, que ja s'havia implicat anteriorment en la construcció de l'església fent generoses aportacions econòmiques, pressionà per tal que s'impulssessin les obres. Per això va escriure, el 8 de febrer de 1903, una carta pastoral en la qual donava al vicari i als habitants de Santa Catalina un termini relativament estret de temps per acabar la construcció del creuer. Va estipular com a data límit el mes de desembre de 1904, quan es produiria el 50^è aniversari de la proclamació dogmàtica de la Immaculada Concepció, advocació sota la qual es trobava el nou temple des de 1860.⁴³ Significativament, aquesta seria també la data imposada per a la inauguració de la primera fase de la restauració litúrgica de la Seu.

La carta del bisbe és força interessant i, tenint en compte que la seva redacció coincideix en el temps amb la fase de projecció de la restauració litúrgica, se l'ha de considerar com un dels detonants de la cessió del retaule major barroc de la Seu, especialment si tenim en compte la implicació personal i el compromís adquirit pel bisbe en la construcció del nou temple. L'escrit consta de quatre parts ben diferenciades, encara que la carta no presenti una compartimentació interna explícita: exposició d'antecedents, contribucions del bisbe a la fàbrica, argumentació de la necessitat de fer avançar les obres i, finalment, establiment del termini per a la finalització parcial de la construcció.

Dins la part dels antecedents, el bisbe perfilà un recorregut històric que anava des del segle XIV fins al XX, en què s'esmentaven les tres esglésies que havia posseït la barriada: el santuari dels Sants Innocents, d'època medieval; l'església de Sant Magí (denominació popular que es manté encara en l'actualitat), erigida durant el segle XVI, i el temple que, en aquell moment, es trobava en fase de construcció. D'aquest darrer Campins en destacà algunes dades que situà cronològicament. La primera era el terratrèmol de 1851, que afectà la integritat estructural de l'església cincentista i que serví de revulsiu per a la construcció d'un temple de dimensions superiors –recordem que el sisme va afectar també la Seu, agreujant un problema estructural ja existent i provocant, a la llarga, la participació de Peyronnet i la planificació de la refor-

⁴² Seguí Aznar, M. (1985-1987). «Planteamientos teóricos y realización práctica del plan Calvet». *Mayurqa*, 21, 393-411, pàg. 396.

⁴³ Campins Barceló, P. J. (1903). «Carta del Rdm. Obispo sobre la prosecución de las obras en la iglesia del arrabal de Sta. Catalina». *BOOM*, 43. Palma: Obispado de Mallorca, 41-50.

ma interior. El 1862 el marquès de la Romana cedí el solar per a l'edificació de la nova església, però no fou fins al 1867 que es va formar la junta d'obres i es donà inici a la construcció. Deu anys més tard es va fer una primera benedicció de l'espai edificat per tal de poder celebrar-hi missa. El 1881 s'hi va instal·lar la reserva del Santíssim i la pila baptismal.⁴⁴

Seguidament, el bisbe recordava que ell mateix havia contribuït econòmicament a les obres amb una aportació trimestral de 45 pessetes (seguint, en això, el bisbe Cervera, el seu antecessor) i, a més a més, havia aportat la considerable quantitat de 4.727,31 pessetes amb la finalitat de tancar de paret tot el solar i de col·locar reixes a l'entrada.⁴⁵ La menció de les despeses que ell mateix havia assumit no era gratuïta, sinó que pretenia ser exemplificant, per tal de motivar els habitants de Santa Catalina a contribuir a l'empresa constructiva.

La tercera part de la carta, dedicada a justificar la necessitat de continuar les obres, va ocupar quasi la meitat del text. El bisbe va emprar arguments de diversa índole amb la intenció de convèncer els seus feligresos que era necessari acabar l'església (o, si més no, el creuer). Destaquen, especialment, aquells que, des de l'argumentació pastoral, van dirigits a la consciència social i equiparen la fàbrica eclesial amb l'escola, destacant-ne la funció pedagògica i no sols la seva finalitat cultural, i assenyalant-ne el paper cabdal en la difusió de valors cívics: «El templo católico es la única escuela donde se enseña perennemente y de manera práctica la verdadera fraternidad [...] El templo católico representa y contiene el más poderoso principio de civilidad.»⁴⁶ Amb aquesta argumentació el bisbe Campins recupera la retòrica i els principis ideològics de la primera encíclica de Lleó XIII, «Inscrutabili Dei consilio» en la qual, davant el desprestigi de l'Església, el Papa pretén restaurar-la com a mestra de la societat: «¿Quién es, empero, el que se atreve ya a negar que es la Iglesia la que [...] después de haber introducido y protegido las ciencias y las artes, y fundado, poniéndolos bajo su amparo, institutos de caridad destinados al alivio de todas las miserias, se ha cuidado de la cultura del género humano en la sociedad y en la familia, las ha sacado de su miseria, y las ha formado con esmero para un género de vida conforme a la dignidad y a los destinos de su naturaleza?»⁴⁷

⁴⁴ BOOM, 43, pàg. 44.

⁴⁵ BOOM, 43, pàg. 44. Certament la quantitat de diners aportada pel bisbe era important. S'ha de tenir present, en aquest sentit, que el concordat de 1851 estipulava per al bisbe de Mallorca una dotació econòmica de 90.000 reials anuals. Fort y Pazos, C. R. (1853). *El concordato de 1851 comentado*. Madrid: Imprenta y fundición de d. Eusebio Aguado, pàg. 22.

⁴⁶ BOOM, 43, pàg. 47 i 48.

⁴⁷ <http://tinyurl.com/qha7ery>. Consultat el 25 de novembre de 2014. Sobre la influència de Lleó XIII sobre el pensament de Campins vegeu el capítol «El saber d'Antoni Gaudí al servei de la celebració litúrgica», escrit per

Seguint aquesta línia de pensament, el prelat critica la manca de correspondència entre el progrés social i urbanístic del raval i la lenta evolució de les obres de l'Església: «Sería indigno y vituperable que todo ese auge extraordinario del Arrabal de Sta. Catalina se redujese a la multiplicación de viviendas más o menos amplias y hermosas, y al establecimiento de centros fabriles, comerciales y recreativos, quedando paralizadas y en el olvido las obras del primero de sus monumentos, como una señal de la decadencia o de la tibieza de su espíritu cristiano.»⁴⁸ Finalment, fa servir també un argument tècnic, advertint que les inclemències del temps poden afectar la integritat de l'estructura arquitectònica parcialment aixecada, ja que les tempestes, amb les ventades i la pluja, agreugen els desequilibris de forces característics d'una fàbrica en construcció.⁴⁹

La darrera part de la carta és molt breu però també molt contundent, quasi agressiva. Primer retreu als veïns de Santa Catalina no haver complert el compromís adquirit l'any 1860, davant la reina Isabel II (que aleshores es trobava de visita a Palma), de construir un temple dedicat a la Immaculada Concepció, i després, exigeix la finalització del creuer a temps per celebrar l'aniversari de la proclamació dogmàtica de la Puríssima: «El vecindario de Santa Catalina tiene, por consiguiente una deuda sacratísima que satisfacer: hace más de 42 años ofreció levantar un monumento que conmemorase la definición dogmática de la Inmaculada Concepción, y el monumento ofrecido no existe todavía. El año próximo celebraremos el 50º aniversario de aquella proclamación tiernísima. Os conjuramos, pues, a que lo solemniceis reunidos en el vasto crucero, cobijados por la gran cúpula, prosternados ante el ara máxima, sobre la cual aparezca radiante de celestial hermosura la imagen de la Bienaventurada Virgen María.» En el comiat, va suavitzar el discurs: «Como testimonio de paternal afecto, y en prenda de los favores celestiales, os enviamos a todos nuestra bendición.»⁵⁰

El requeriment del bisbe es va complir, certament, però no va ser una empresa fàcil (com no ho havia estat tampoc anteriorment) i les dificultats no trigaren a presentar-se. El 13 de març –la carta pastoral portava data de 8 de febrer–, Bartomeu Ferrà va presentar al bisbe la seva dimissió com a tracista i director de les obres. N'explicava les causes en un llarg memoràndum que acompanyava la breu nota de renúncia. Segons sembla, car només es disposa

Teodor Suau en aquest mateix volum, o la seva conferència titulada: «La inspiració litúrgica de la reforma gaudiniana de la Seu», que fou dictada el dia 7 d'octubre de 2014 a la sala de Bisbes del Palau Episcopal. Disponible en xarxa a: <http://tinyurl.com/o6kmh3a>. Consultat el 25 de novembre de 2014.

⁴⁸ BOOM, 43, pàg. 48.

⁴⁹ BOOM, 43, pàg. 48.

⁵⁰ BOOM, 43, pàg. 50.

de la versió del dimissionari, Ferrà havia tingut enfrontaments constants amb el vicari Joan Enseñat i amb Joan Duran, que era el mestre d'obres encarregat de la construcció. Les causes afectaven l'organització de l'obra. En aquest document, Ferrà es presenta a si mateix com un professional conciliador i sacrificat, que treballava a Sant Magí per la meitat del sou que legalment li corresponia i que intentava vetllar sempre per la seguretat dels operaris que treballaven sobre la cúpula a gran alçada, tant pel que fa a les cobertures de l'assegurança d'accidents –va arribar a oferir la seva pròpia pòlissa, que va ser rebutjada pel vicari– com pel que fa a les mesures de seguretat que havien de seguir els treballadors i que, sempre segons Ferrà, el mestre Duran mai va tenir presents (tot i els esforços del director d'obra, atès que en el passat havia mort un operari després de caure de la bastida i Ferrà afirmava que el jutge havia considerat la possibilitat d'arrestar-lo). També va intentar contractar un aparellador, que va abandonar la feina el primer dia, a causa de l'enuig manifestat per Duran (que probablement considerava que l'arribada del nou aparellador constituïa una intromissió en les seves funcions).⁵¹

L'any següent, quan restava tan sols un mes i escaig per l'acabament del termini donat pel prelat, el vicari enviava una carta al bisbe Campins demanant-li si seria possible que Antoni Gaudí tornàs a visitar les obres de Sant Magí. L'arquitecte havia anat al temple el dia anterior (31 d'octubre) acompanyat per Joan Rubió. El text, sense dubte, és molt interessant, perquè serveix per documentar les tasques d'assessorament dutes a terme per Gaudí i Rubió a més d'oferir altres dades d'interès sobre el desenvolupament de les obres del temple. En la visita del dia precedent, els dos arquitectes catalans havien determinat que era del tot necessari seguir els plànols traçats per Bartomeu Ferrà, però ara el vicari pensava que Gaudí i Rubió no havien disposat de la informació necessària per a una correcta avaluació de la marxa de les obres. Enseñat afirmava que els dos facultatius havien partit de la premissa que totes les obres executades fins a aquell moment havien seguit els dissenys fets per Ferrà i, emparant-se en un dictamen anterior de mossèn Alcover (que, pel que sembla, va actuar també com a assessor en la construcció de Sant Magí), recordava ara al bisbe que aquelles parts edificades en primer lloc s'havien fet segons les traces de Miquel Ferrà i que els plànols del seu fill afectaven només l'església, per la qual cosa, arribat el moment d'edificar el pati situat davant la façana principal i els edificis annexos, s'hauria de tornar al projecte original. Aquestes dades, sempre segons la versió del vicari, no havien estat tingudes

⁵¹ ADM, III/12/111, sense foliar. Vegeu la transcripció núm. 1 de l'apèndix documental.

en compte pels arquitectes catalans en el moment d'emetre el seu dictamen.⁵² Malauradament, durant la fase de documentació d'aquest treball, no ha estat possible localitzar ni la resposta del bisbat ni la constatació d'una segona visita pericial de Gaudí i Rubió a Sant Magí.

Mentrestant, el vicari, el 14 de juliol, també havia cursat una petició al Capítol Catedral sol·licitant la cessió gratuïta del retaule barroc de la Seu. Hi exposava, a partir de quatre arguments, les causes que l'havien mogut a fer la instància. Primerament, establia la premissa de la inutilitat del moble dins la Catedral a partir d'una afirmació de naturalesa estilística: la màquina era una nota discordant amb el gòtic pur que dominava tot l'edifici (*sic*). Tot i que aquesta era una valoració que no s'ajustava a la realitat, es trobava en sintonia amb totes les opinions contràries al presbiteri barroc. En segon lloc, va exposar la situació constructiva de l'església del raval, amb la cúpula a punt d'acabar-se i el manament fet pel bisbe d'habilitar per al culte l'altar major abans del final d'any. El tercer motiu raïa en la manca de recursos per finançar les obres, que s'executaven, tan solament, mitjançant almoines. Finalment, assegurava que les dimensions de la capçalera de Sant Magí garantien l'acomodació del retaule, sense que fos necessari mutilar-lo. Aquesta darrera afirmació estava avalada, segons el vicari, per la visura feta per una «persona pèrita» de la qual no s'indica el nom. En qualsevol cas, Ensenyat garantia al Capítol que el moble catedralici restaria ben conservat i que, amb el canvi d'ubicació, adquiriria nova esplendor.⁵³

La resposta del capítol no es va fer esperar i l'endemà (el 15 de juliol), reunits en sessió extraordinària, es prenia la decisió de donar satisfacció a la sol·licitud del vicari, cedint el retaule de manera gratuïta a la vicaria del raval però conservant-ne la propietat. A més, es deixava a l'arbitri del bisbe la forma i les condicions de la deixa.⁵⁴

Tot i que els documents referits estableixen que el retaule major barroc de la Seu va acabar al presbiteri de Sant Magí perquè el vicari el va sol·licitar i el Capítol ho va acceptar, la realitat històrica va ser, de ben segur, un poc més complicada. Es pot apreciar, entre línies, en ambdós documents, una flaire de posada en escena, d'adequació administrativa als temps marcats per l'evolució de la restauració litúrgica. Si més no, pareix una explicació més coherent amb tot el procés que no la petició espontània i *ad hoc* del vicari i la consegüent resposta afirmativa del capítol.

⁵² ADM, III/12/114, sense foliar. Vegeu la transcripció núm. 2 de l'apèndix documental.

⁵³ ADM, III/12/193, sense foliar. Vegeu la transcripció núm. 3 de l'apèndix documental.

⁵⁴ ACM, 01-10-ACA-076, foli 438v. Vegeu la transcripció núm. 4 de l'apèndix documental.

D'entrada, s'ha de destacar la data de la sol·licitud (el 14 de juliol), quan el retaule estava desmuntat. Per una banda, sembla el moment lògic per demanar-lo però, per l'altra, és inversemblant que s'hagués procedit a desmuntar-lo sense tenir ben clar on l'havien de dur. A més a més, Ensenat indicava en la seva instància que s'havia dut a terme un examen pericial per tal de determinar la idoneïtat del trasllat, cosa que indica que ens trobem davant d'una operació planificada amb anterioritat.

De fet, és probable que la idea de deferir el retaule a l'església del raval sortís del bisbe Campins, que tant s'havia implicat en les obres del temple com recorda constantment, en les seves missives, el vicari de Sant Magí. La carta pastoral i els copiosos donatius que va fer en diferents moments són proves d'aquesta implicació. Igualment, sembla simptomàtic que el Capítol deixés en mans del prelat els detalls de la dació. S'ha de tenir present, a més, que quan Campins escriu la carta exhortant els veïns de Santa Catalina a acabar el creuer i el presbiteri de l'església, ja s'havia fet el projecte de la primera fase de la restauració litúrgica, que afectava l'alienació del retaule. En aquest sentit, l'exhortació episcopal podria tenir com a finalitat, almenys de manera parcial, impulsar les obres d'edificació per tenir un lloc on ubicar el retaule. Hem d'entendre que no s'està defensant, de manera teleològica, la idea que la construcció de Sant Magí es va dur a terme, exclusivament, per allotjar el moble catedralici, sinó que la necessitat de donar-li un nou emplaçament va ser, probablement, l'excusa perfecta per donar un nou impuls a la malmesa campanya constructiva. La sincronia en els terminis de la primera fase de la restauració catedralícia i de l'acabament del creuer de Sant Magí reforça aquesta idea (sense negar l'avinentesa del simbolisme que la celebració del 50^è aniversari de la proclamació dogmàtica de la Immaculada havia de tenir per als veïns de Santa Catalina). Així, és possible veure en la referència del bisbe a la imatge de la Mare de Déu que s'hauria de situar damunt l'altar major de Sant Magí, del final de la carta pastoral, un esment a la imatge que presideix el retaule major barroc de la Seu (encara que no sigui l'única explicació possible, atès que, al cap i a la fi, la titular de la vicaria era la Immaculada i era lògic pensar que seria aquesta advocació la que presidiria el presbiteri).

En qualsevol cas, el retaule fou cedit i el vicari va fer honor a la seva paraula de conservar-lo de manera adequada, atès que, tot d'una que fou erigit en el seu nou emplaçament, va començar un curós procés de restauració, que fou encarregat a l'escultor José Aguilar. Entre altres pertrets, que s'adquiriren en comerços locals, es varen emprar més de 7.000 pans d'or que feren dur de Barcelona en diferents partides. En total, sumant els honoraris de picapedrers, pintors (de la mesa de l'altar) i del restaurador i tots els pertrets necessaris, la

restauració va tenir un cost final de 1.763,07 pessetes.⁵⁵ Tot restava a punt, doncs, per a la benedicció del retaule.

El 26 de desembre el bisbe Campins va presidir la celebració solemne de benedicció del moble seguida per una missa major, en la qual va predicar el canonge Mateu Rotger i es varen interpretar composicions de Perosi i Palestrina (en sintonia amb les disposicions de Pius X, per restituir la música sacra a les celebracions litúrgiques).⁵⁶ Una vegada acabat l'ofici es va servir un refrigeri a les autoritats i la festa popular pels carrers del raval es va allargar fins ben entrada la nit. La premsa descriví, l'endemà, les diferents celebracions amb les paraules següents:

«Un verdadero día de fiesta fue ayer para los vecinos del Arrabal de Santa Catalina. Reinaba entre ellos animación extraordinaria con motivo de la bendición del retablo del altar mayor de la iglesia de San Magín.

»Fue una de las fiestas de que guardaron grato recuerdo los asistentes a ella. La calle de San Magín aparecía ayer completamente cambiada; apenas si se veía fachada o balcón sin adornar, sin colgaduras.⁵⁷ Por el suelo se extendía una capa de arrayán y mirto que cubría toda la calle.

»La fachada de la iglesia se había adornado con gusto y sencillez. Colgaduras, flores, luces, cuadros, se hallaban distribuidos por el patio y nave externa formando un bonito conjunto. En el interior, se habían colocado asientos para las autoridades, prensa y demás invitados al acto.

»A las diez y media empezó la bendición del retablo apadrinando el acto las señoras doña Esperanza Ramonell de Montaner y doña Sebastiana Nadal de Agosta y los señores don Tomás Sintés y Llabrés y don Rafael Juan.⁵⁸ Dio las bendiciones el Ilustrísimo Obispo de esta diócesis.

»Entre las autoridades invitadas vimos al presidente de la Diputación don José Socías, al gobernador militar de esta demarcación general Montaner, al alcalde señor Planas, a los concejales señores Castaño, Canet y Bonnín, y entre los invitados a su representante de la Cruz Roja, al director de las obras, al señor Truyols, y a otros muchos cuyo nombre nos es sensible no recordar.

»Terminada la bendición dio principio la misa mayor que fue cantada con gusto, asistiendo a ella un numeroso gentío que no cabiendo en la iglesia se

⁵⁵ ADM III/12/122, folis 29, 31 i 33. ADM III/12/119, sense foliar, rebut núm. 21 i d'altres sense numerar.

⁵⁶ ADM III/12/115, sense foliar. Vegeu la transcripció núm. 5 de l'apèndix documental.

⁵⁷ De fet el vicari Joan Enseñat, havia demanat, expressament, als veïns del raval que ornamentessin les façanes de llurs cases en la carta que acompanyava el programa dels actes de benedicció (el 17 de desembre). ADM III/12/115, sense foliar. Vegeu la transcripció núm. 5 de l'apèndix documental.

⁵⁸ Els padrins reberen, com a record, una fotografia del retaule. El lot va costar 22 pessetes. ADM III/12/122, foli 29.

extendía por el patio llenándolo. Terminado el acto, los invitados pasaron a una de las salas de la sacristía convertida en comedor donde se les sirvió un espléndido lunch.

»Se sentaron a la mesa el obispo doctor Campins, que presidía, teniendo a su derecha a las madrinas; frente a él se sentó el general gobernador y alrededor, ayudantes de éste, director de obras, clero vicario de la iglesia, representante de la Cruz Roja, Truyols y otros muchos. Sirvieron variadísimas y ricas pastas, helado dulces etc. La mesa estaba adornada con ramilletes de flores, artísticamente combinadas. Por la tarde sirvióse otro lunch a las comisiones que habían asistido al acto invitadas.

»Por las calles, la animación reinó hasta muy entrada la noche. La Fiesta de ayer resultó verdaderamente simpática. Nosotros nos complacemos en dar la más cumplida enhorabuena al vicario y demás personas que han contribuido al éxito de la fiesta. Debe recibir las también don Pablo Cabot por lo esmerado que estuvo en servir el lunch.»⁵⁹

Així, després de més d'un segle d'agressions verbals i plans per a la seva eradicació, el retaule major barroc era valorat fora de la Seu.

⁵⁹ *La Tarde: diario independiente de noticias y avisos*, núm. 583, pàg. 3.

BIBLIOGRAFIA

- Alcover, A. M. (1915). *Vida del Rdm. i Illmo. Sr. Pere Juan Campins i Barceló: Bisbe de Mallorca*. Palma: Estampa d'en Felip Guasp.
- Anes y Álvarez de Castrillon, G. (1982). «Don José de Vargas Ponce, demógrafo ilustrado». A Vargas Ponce, J. *Estados de Vitalidad y mortalidad de Guipúzcoa en el siglo XVIII* (pàg. 1-30). Madrid: Real Academia de la Historia.
- Campins Barceló, P. J. (1903). «Carta del Rdm. Obispo sobre la prosecución de las obras en la iglesia del arrabal de Sta. Catalina». BOOM, 43. Palma: Obispado de Mallorca.
- Campins Barceló, P. J. (1904). «Carta pastoral sobre la restauración de la Santa Iglesia catedral de Mallorca». *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca* (BOOM), 44. Palma: Obispado de Mallorca.
- Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura mallorquina de la Ilustración a la Restauración*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- Carbonell Sans, R. i Salom Forteza, M. (1998). *Els retaules de l'església parroquial de Sant Pere d'Esporles*. Esporles: Ajuntament.
- Carr, J. (1811). *Descriptive travels in the southern and eastern parts of Spain and the Balearic isles, in the year 1809*. London: J. Gillet.
- Cortada, J. (1845). *Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona: Imprenta de A. Brusi.
- Fort y Pazos, C. R. (1853). *El concordato de 1851 comentado*. Madrid: Imprenta y fundicion de d. Eusebio Aguado.
- Furió, A. (1975). *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Palma: Imprenta de Mossen Alcover.
- Jovellanos, G. M. (1832). *Carta Histórico-artística de la iglesia catedral de Palma de Mallorca*. Palma: Libreria e imprenta de d. F. Guasp.
- Laborde, A. (1819). *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus islas y posesiones en el Mediterráneo*. València: Imprenta de Ildefonso Mompié.
- Laurens, J. B. (2006). *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*. Palma: Olañeta.
- Panadero Peropadre, N. (1993). «Teorías sobre el origen de la arquitectura gótica en la historiografía ilustrada romántica espanyola», *Anales de historia del arte*, 4. 203-212.
- Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración de la Catedral de Mallorca*. Palma.
- Ruiz, A. A. (2005). «El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos». *Espacio, tiempo y forma. Serie VII, Historia del arte*, 18, 163-193.

- Sagristá Llopart, E. (1962). *Gaudi en la Catedral de Mallorca. Anécdotas y recuerdos*. Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura.
- Saint-Sauveur, A. G. d. (1807). *Voyage dans les iles Baleáres et Pithiuses: fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*. París: L. Collin.
- Salvator, L. (1984). *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo* (Vol. 2). Palma: Olañeta.
- Santander, J. (1967). *Historia del arrabal de santa Catalina*. Palma: Gráficas Miramar.
- Sastre Alzamora, M. P. (2013) «Los inicios historiográficos de la catedral de Mallorca. Ciencia y método en Jovellanos». A Fullana Puigserver, P. i Gambús Saiz, M. (coords.). *El bisbe Nadal i la catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812* (pàg. 411-445). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca.
- Seguí Aznar, M. (1985-1987). «Planteamientos teóricos y realización práctica del plan Calvet». *Mayurqa*, 21, 393-411.
- Torre, A. S. d. I. (2002). «Imagen romántica de la catedral de Palma.». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, 58, 159-180.
- Vargas Ponce, J. D. (1787). *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*. Madrid: Imprenta de la viuda de Ibarra, hijos y Compañía.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1. ADM, III/12/111. 1903, març, 13. Sense foliar

Exmo. e Ilmo. Sr.

Cumplo mi deber notificando a V. E. que, desde hoy me considero extraño a la construcción del templo de San Magín; pues la divergencia de pareceres surgida entre el Rndo. Sr. Rector y un servidor, referente al orden con que deberían proseguirse las obras, me obliga a retirar mi cooperación; salvo lo que V. E. tenga a bien mandarme. Al mismo tiempo someto al superior criterio de V. E. el adjunto memorándum; sintiendo en el alma el disgusto que pueda ocasionarle al justificar mi actitud.

Dios guarde a V. E. Muchos años

Palma 13 marzo 1903

Bmé. Ferrá

Excmo. e Ilmo. Sr. Obispo de esta Diócesis.

Memorándum referente a la construcción de San Magín.

Hechos.

1º Desde que se empezaron las obras del cimborio, tracé las plantillas entendiéndome directa y particularmente con cada uno de los operarios labrantes y asentadores de sillares, a presencia del Sr. Rector y del maestro Durán, quien tenía a su cargo el suministro de todos los materiales y creo que el pago de estos y de los jornales.

2º Alguno de los operarios admitidos en la obra sin mi beneplácito, ni por su capacidad ni por su conducta mereció las simpatías de nadie. Esto no obstante, jamás se han interrumpido las armoniosas relaciones que me unían con dicho maestro cuya limitada inteligencia e incapacidad física no obstaban al cumplimiento honrado de su cargo antedicho.

3º Las precauciones que debían tomarse en los andamiajes, a pesar de mis repetidos avisos, siempre fueron insuficientes. (Tiempo atrás había caído y murió un operario, estando ausente el maestro a quien yo había exhortado el día anterior. El juez pensó en detenerme).

4º Para subir al cimborio desde el portal lateral del crucero, es preciso dirigirse a la hoy rectoría, pasar por su desván, encaramarse por una escalera de altos travesaños de madera, emprender un tramo por sobre el ábside del altar mayor y saltar sobre la cornisa, todo en zigzag y sin barandas, recorriendo una longitud horizontal de cincuenta metros. En vano hace años aconsejé la construcción del caracol definitivo que, directamente, y con toda seguridad, desde el mismo punto conduciría a dicha cornisa del cimborio, recorriendo en línea horizontal tan solo diez metros y alcanzando los mismos veinte de altura.

5º Resuelto por V. E. Ilma. el Sr. Obispo cerrar todo el terreno perteneciente a San Magín (falta una porción a cerrar), ejercí las funciones de maestro facultativo y práctico, replanteando las paredes, diseñando en tamaño natural todo lo de piedra, hierro y escultura, y entendiéndome personalmente con cada uno de los operarios. Los zócalos, las dos hojas de la verja y los escudos del portal, con el suministro de la sillería de Porreras, previas las cubicaciones y tasaciones correspondientes, se ejecutaron a precios convenidos, interviniendo conmigo el Sr. rector.

Ignoro los costes respectivos de todo lo demás, pues nunca he visto las cuentas. Por honorarios correspondientes a mi trabajo durante 1902, cobré, mediante recibo, 110 pesetas, es decir, la mitad de lo que según tarifa legal me correspondería en obra de índole particular.

6º Tratando de continuar las obras en la región de la mayor altura, más difíciles y arriesgadas, y considerando que ni la capacidad del mestre de Sant Magí, ni mi quebrantada salud, ni la innegable buena voluntad del Sr. Rector para dirigir las operaciones, son suficientes a obtener el acierto apetecido, si ha de garantizarse la justa inversión de las cuantiosas limosnas recibidas y que se espera recibir; con fecha 3 del corriente dirigí a dicho Sr. Rector la epístola siguiente:

«Rndo. Sr. D. Juan Bautista Enseñat Pbro. Rector.

Muy Sr. y amigo mío: después de la conferencia esta mañana celebrada en casa, deseando coadyuvar como es del gusto del Sr. Obispo y de Vd. a la pronta y acertada terminación del crucero, cuyas obras se trata de proseguir a

la mayor brevedad posible; creo de mi deber manifestar a Vd. clara y fijamente las condiciones bajo las que (si Dios me lo permite) podrá Vd. contar con mi cooperación facultativa.

1ª Nombramiento de un maestro aparejador de mi absoluta confianza (creo hallar una cuya inteligencia, laboriosidad y honradez tengo probadas).

2ª Selección de todos los operarios para que su capacidad y su buena conducta correspondan al religioso fin que nos proponemos.

3ª Seguro de todos los operarios contra los accidentes del trabajo, cumpliendo lo prevenido en la legislación especial vigente.

Esto ante todo. Luego debe procederse: A. a la revisión de los andamiajes y aparejos, para garantía de su buen estado y suficiente resistencia, empezando por las cimbras de los arcos torales. B. a la construcción de la escalera de caracol definitiva en un ángulo del crucero. C. a la construcción de la armadura octogonal y tejado que, antes de construir la cúpula, debe proteger el ámbito desde el próximo invierno. D. Esto logrado, mientras se montan dicha cúpula y las bóvedas correspondientes a los ábsides laterales, deberán levantarse los arcos-estribos sobre las capillas de la nave, a fin de contrarrestar los empujes de los dos torales, antes de descimbrarlos.

Sin perjuicio de disponer todo lo que consideremos más conveniente durante el curso de las obras, para que el día de la Inmaculada de 1904 pueda abrirse al culto público esta parte principal del templo.

Me alegraré someta esta mi epístola al superior criterio de nuestro muy querido protector el Ilmo. Sr. Obispo.

Aguarda contestación para proceder en consecuencia, s.s.s.q.b.s.m. –Bartolomé Ferrá–.

Palma 3 marzo 1903»

7º Día 7 me visitó el Sr. Rector, diciéndome que: ni el clero de San Magín ni el de Palacio ni el pueblo aceptarían mis condiciones. Yo prometí mi renuncia del cargo de maestro de obras, seguida, mal de mi grado, de una violenta discusión. Ofrecí mi póliza legalizada de seguro sobre accidentes del trabajo para cobijar los nombres de los operarios de San Magín, al tipo de 1'45 por 100. (En Sta. Eulalia su maestro paga el 1'50 por 100. En los nuevos seguros se exige más del 5 sobre el importe de los jornales). La ley reputará a falta del dueño de la obra, por Patrono, responsable de las indemnizaciones que puedan sobrevenir, al maestro o al Sr. Rector.

8º Acordamos el nombramiento del sobrestante aparejador a Miguel Arbona, dejando por resolver los demás extremos.

Dicho sobrestante trabajó con mi padre (e.g.e.), en Sta. Clara, en el hospital de san Pedro san Bernardo, etc. Y conmigo en obras particulares y en Lluch, a satisfacción del P. Superior, después de desacreditados sucesivamente cuatro maestros.

9º Día 8 domingo, con carta mía a la mano se presentó dicho Arbona al Sr. Rector, siendo bien recibido. Mas, luego se avistó con el maestro Durán ofreciéndole su amistosa y buena inteligencia, pues la entrada del uno no implicaba la salida del otro. Durán le manifestó su desagrado, Arbona lo manifestó al Sr. Rector, este me lo remitió ara que me enterara... En vista de ello, agradecí al citado Arbona el sacrificio que a mis ruegos hacía, renunciando el cargo de sobrestante de obras militares con tres cincuenta pesetas de jornal y pluses, en cambio del de las obras de San Magín, por tres pesetas. El día siguiente se embarcó para Cabrera, donde tiene sus tajos.

Por último: en vista de que el Sr. Rector no me ha dicho otra palabra, y habiendo sabido por el cantero que el lunes próximo se empezarán a labrar sillares; deseoso de vivir en paz, en cuanto me lo permitan Dios y mi conciencia, me retiro, como lo hizo mi Sr. padre en tiempo del Vicario don Jaime Fleixas, rogando al Cielo que corone pronto y felizmente la terminación del Cimborio de San Magín.

Palma 13 de marzo de 1903.

Bmé. Ferrá.

2. ADM, III/12/114. 1904, novembre, 1. Sense foliar

Exmo. e Illº Sr.

Siento vivamente tener que molestar a V. S. pero atendida la bondad que siempre me ha demostrado y el interés por todo lo que se refiere a las obras de esta iglesia, creo justifican esta libertad y atrevimiento.

Tuve ayer tarde la gratísima satisfacción de recibir la visita de los señores Gaudí y Rubió, quienes después de examinadas las obras y en vista de los planos de reforma hechos por D. Bartolomé Ferrá emitieron su dictamen dictando disposiciones sobre algunas de las dificultades principales que se ofrecían, quedando de mi deber el procurar cuanto me sea posible, sean fielmente cumplidas. No obstante considero hoy necesario hacer algunas observaciones sobre el mismo asunto, que V. S. En su atenta ilustración apreciará su importancia.

El señor Gaudí, partiendo del supuesto que todas las obras ejecutadas hasta el presente se ajustan al citado plano, dictaminó, que las que se hiciesen en lo sucesivo no se apartasen de él y no se alterase en nada el gusto arquitectónico que revela. [Subratllat a l'original.] Pero después he pensado que es falso el supuesto de este dictamen y en cambio más ajustado a la verdad de las obras hechas el emitido por el Sr. Vicario General de que también tiene noticia V. S. Pues que ajustadas al plan de reforma de D. Bartolomé Ferrá sólo hay la cúpula y las del presbiterio quedando aún en este notas y vestigios indelebles del plan primitivo que siempre serán una nota discordante y de mal efecto. Todo el resto de la iglesia, incluso las capillas, portales, arco ya empezado del coro, todo es según el plano primitivo. Ahora bien. Si hemos de proseguir las obras ajustándonos al nuevo, además del mayor coste que se necesita para su ejecución, hemos de derribar los arcos y bóvedas de las capillas construyéndolos otra vez y será un tejer y destejer de muy mal efecto para el pueblo, quedándonos siempre con la fea nota de todos los ángulos extremos según aparece en los del presbiterio referente a los cuales no se ha dado aún disposición alguna facultativa para hacerlos desaparecer y que preocuparon muchísimo al mismo D. Bartolomé Ferrá, sin que pudiera atinar en medio alguno adecuado. Por eso creo y partiendo de estos datos. El Sr. Vicario General, opinó que se dejara hacer el presbiterio en la forma y gusto que está, respetándolo así como lugar preferente cabiendo por este motivo las reformas, pero proseguir lo restante del edificio según otro estilo más sencillo, más puro y sobre todo de ejecución más económica.

Además, vendrá día que además del frontis de la iglesia, tendremos que ejecutar las obras del atrio o plaza con los edificios laterales que han de circuirlo, destinados a habitaciones. Todo esto está trazado y previsto en el plano antiguo o primitivo, pero nada de ello en el de reforma. ¿Y no le parece a V. S. Supuesto la ocasión feliz de tener a persona tan competente como el Sr. Gaudí, comparara los dos planos y nos diese su opinión? En caso afirmativo y si a V. S. le parece acertado, suplico otra visita de dicho señor a esta iglesia, pero como me considero sin mérito alguno para pedirla, acudí a su bondad y mediación a fin de obtenerla.

B. el P. A. de V. S. I. su último pero más rendido de los súbditos.

Juan Enseñat pbro. y vicario

San Magín 1º Noviembre de 1904

P. D. Así como mañana es día festivo, tal vez vendría mejor al Sr. Gaudí hacer esta visita.

3. ADM, III/12/193. 1904, juliol, 14. Sense foliar

M. I. Sr. Dean y cabildo de la santa iglesia catedral de Mallorca.

El que tiene el honor de suscribir como encargado de la iglesia en construcción del arrabal de Santa Catalina extramuros de esta capital a VV. SS. con el debido respeto expone.

Que habiendo llegado a su noticia que en esta Santa Iglesia a consecuencia de las obras de reforma que actualmente se ejecutan y en conformidad al plan preconcebido de las mismas, se ha desmontado ya el retablo de estilo barroco dedicado al misterio de la Asunción de Nuestra Señora que estaba colocado sobre el presbiterio; y en atención a que (como se dice de público) no cabe volver a utilizarlo dentro del suntuoso templo por ser una nota discordante con el gusto gótico puro que domina todo el cuerpo del edificio; por esto y en atención a que por otra parte se están acabando las obras de la cúpula de la referida iglesia de su cargo; y que por una necesidad apremiante de todos conocida, después de haber dispensado el Exmo. Sr. Obispo de esta diócesis eficaz y valiosa protección a requerimiento del mismo, debería quedar habilitado para el culto el espacioso crucero, para las próximas fiestas del 50º aniversario de la declaración del dogma de la Inmaculada. Sabido, como saben VV. SS. y sabe toda la diócesis, que para llevarse a cabo dichas obras no se cuenta con más recursos ni subvención que el producto del pequeño óbolo procedente de la caridad de las personas devotas, evidentemente insuficientes para tan grande obra; por esto el exponente confiando y descansando en la bondad, desprendimiento y altura de miras que distinguen a todas y cada una de las personas que constituyen esta M. I. Corporación, suplica se dignen ceder gratuitamente dicho retablo de estilo barroco para ser definitivamente colocado en el presbiterio de la nueva iglesia referida, donde, además de estar bien cuidado y conservado, cobraría nuevo esplendor. Puede asegurar el exponente que todos los fieles del Arrabal y las personas de buen criterio de la Ciudad, celebrarían este acto de generosidad del M. I. Cabildo Catedral.

Finalmente debo añadir que apreciadas las dimensiones del retablo y las del espacio del presbiterio de la Iglesia para quien se solicita, por persona competente y perita, ha determinado ser este local muy suficiente y que para la instalación no tendría que sufrir aquel mutilación alguna ni violencia.

Arrabal de Santa Catalina a los catorce julio de mil novecientos cuatro.

Juan Enseñat, pro. y vico.

4. ACM, 01-10-ACA-076. 15 de juliol 1904, foli 438v

Conforme lo anunciado en la convocatoria dióse lectura a una solicitud del Vicario del arrabal pidiendo la cesión gratuita del retablo barroco que acaba de desmontarse y que estaba en el altar mayor. El Cabildo en vista de que dicho retablo no puede ser colocado otra vez en esta Catedral y atendiendo a la pobreza de la Iglesia que solicita la colocación y cuidado del mismo, acordó ceder a dicha iglesia el uso del referido retablo reservándose la propiedad y dejando al arbitrio del Ilmo. Sr. Obispo la forma y condiciones en que ha de hacerse la cesión.

5. ADM, III/12/115. 1904, desembre, 17. Sense foliar

Bendición del presbiterio y crucero de la iglesia de María Inmaculada, en el arrabal de Santa Catalina.

Para tan solemne acto invitan a todos y a cada uno de los moradores del Arrabal, a todos y a cada uno de los bienhechores de la comenzada iglesia, el Vicario y presbíteros de la misma, y la junta constituida con objeto de celebrar este fausto acontecimiento.

Pronto cumplirán dos años desde que nuestro celoso Prelado por medio de sentida carta pastoral, que ninguno de los que aman el Arrabal puede haber olvidado, no sólo alentaba nuestro ánimo a proseguir las obras del crucero ya empezadas, sí que también nos conjuraba a concluir las en plazo fijo con estas palabras «El vecindario de Santa Catalina tiene, por consiguiente, una deuda sacratísima [...] la imagen de la Bienaventurada Virgen María».

Distinción fue esta y preferencia que debemos agradecer y estimar siguiendo el camino que nos trazó con su ejemplo de desprendimiento y sacrificio, si queremos ver coronados nuestros deseos, y atender a la paternal solicitud en alentar nuestras voluntades cuando decía. «Esta empresa se realizará, queriendo vosotros. Porque cuando se quiere de veras, la voluntad despliega energías incalculables y ejercita la inteligencia y coaduna las fuerzas y pone a su servicio todos los medios hasta que goza del fin propuesto».

Esta amorosa y vibrante voz del Pastor no podía apagarse sin repercutir y hacer eco en el corazón de los moradores de Santa Catalina, cuyas virtudes cívicas y religiosas son proverbiales y que jamás desmintieron la fe de sus mayores.

Cumplido queda, efectivamente, en el plazo señalado tan ineludible compromiso. Estamos en diciembre de 1904, quincuagésimo aniversario de la declaración del dogma de la Inmaculada; y gracias al esfuerzo común y a la

unificación de fuerzas yérguese la gran cúpula coronada con la insignia sacrosanta del Redentor: abierto el vasto crucero y adornado además por el monumental retablo que por largos años ocupó el lugar preferente de la grandiosa Catedral de Mallorca.

Falta únicamente congregarnos en acto público y solemne para rendir nuestros homenajes a la Trinidad Augusta en el nuevo recinto de su templo santo, para adorar la sagrada Hostia al ser ofrecida por primera vez sobre el altar recientemente erigido, para presentar nuestros obsequios y plegarias a la Virgen-Madre, concebida sin mancha y coronada en el cielo como Reina Soberana, para recibir también la bendición del Prelado quien, dándonos otra prueba de predilección, se propone asistir personalmente a la ansiada solemnidad. No faltemos nosotros a ella, dando así un testimonio de religión y gratitud.

El lunes, día 26 del corriente, fiesta del protomártir San Esteban, es el señalado para la Bendición. ¿Será posible que haya en Santa Catalina quien mire con indiferencia tan grato suceso y deje de asistir no impidiéndoselo ineludibles obligaciones? Al hacer esta invitación no dudamos de la buena voluntad de los convecinos, sino que deseamos atraerlos a todos, para que con su personal asistencia y con el óbolo de su religiosa generosidad reconozcan el común beneficio representado en la obra que se ha de inaugurar.

La generación que nos ha precedido suspiró por ver este suceso: honremos nosotros su memoria, llevando la representación que nos toca, y esperemos que desde el Cielo premiarán con largueza nuestra piedad.

Arrabal de Santa Catalina, a los 17 de Diciembre de 1904.

En nombre propio y de la Comunidad y junta.

Juan Bta. Enseñat pbro. Vicario

Orden de las funciones que han de celebrarse el día veintiséis del presente mes de diciembre.

Por la mañana, a las diez, el Ilmo. Sr. Obispo bendecirá el presbiterio y crucero nuevamente contruidos. Acto continuo se cantará el Tedeum y después habrá la Misa solemne que celebrará el Ro. Cura de Santa Cruz, asistido por los Rdos. Párrocos de Andraitx y de Muro. Predicará el sermón el M. I. Sr. D. Mateo Rotger, canónigo. El coro cantará composiciones de Perosi y Palestrina.

Por la tarde, a las tres y media, habrá el sagrado Trisagio.

Recomendación: se suplica al vecindario que ilumine las fachadas.

6. ADM, III/12/125, 1914, juliol, 3. Sense foliar

[Contracte del mestre d'obres que ha d'executar les obres de construcció de la nau de Sant Magí sota la direcció de l'arquitecte diocesà Guillem Reynés.]

Número quinientos once.

En la ciudad de Palma, capital de la provincia de las Baleares a tres de julio de mil novecientos catorce: ante mi José Socías y Gradolí, abogado y notario, con residencia en esta ciudad, previa designación por turno que me ha correspondido comparecen el M. I. Sr. D. Antonio María Alcover y Sureda, provisor y vicario general de esta diócesis, soltero, de cincuenta años vecino de esta capital; y D. Miguel Noguera y Juliá, albañil, casado de cuarenta y cuatro años, vecino del término de esta ciudad y domiciliados el primero en la calle de San Bernardo nº 5, de esta capital y el segundo en el paraje llamado Son Roca; justifican su personalidad exhibiendo sus cédulas expedidas en Palma, la del Sr. Alcover día treinta de junio del año último, con el número 73 de la clase séptima; y la de Noguera día dos de los corrientes con el número 199 de la clase décima; resulta de ellas la certeza de las circunstancias referidas; obran, D. Miguel Noguera en nombre propio y el Sr. Alcover como delegado del Ilmo. Sr. Obispo de esta diócesis, según acredita poniéndome de manifiesto un oficio que literalmente copiado dice así:

«Obispado de Mallorca. = Delegamos a nuestro Provisor y Vicario General, el M. I. Sr. D. Antonio María Alcover y Sureda magistral, para que en nuestro nombre pueda firmar la escritura de contrata de las obras que se han de ejecutar en la construcción de la iglesia de la Inmaculada Concepción del arrabal de Santa Catalina de esta capital. = Palma 18 de junio de 1914 = + Pedro, Obispo de Mallorca.»

Aseguran los señores comparecientes tener y tienen a mi juicio, la capacidad legal necesaria para otorgar la presente escritura y dicen: que mediante subasta celebrada día cinco de junio último, en la Sala de la Audiencia pública de la Curia Eclesiástica de esta Diócesis, referente dicha subasta a las obras de construcción de la iglesia parroquial de la Inmaculada Concepción de s'Arrabal de Santa Catalina, fue adjudicada provisionalmente al compareciente D. Miguel Noguera, autor de la proposición más ventajosa, por la cantidad de cuatro mil seiscientas pesetas, según así consta en el acta que autoricé el expresado día cinco de junio próximo pasado.

La adjudicación de dicha subasta, ha sido aprobada por la superioridad, según el oficio que literalmente copiado dice así. = Ministerio de Gracia y Justicia. = Sección 8ª = El Sr. Ministro de Gracia y Justicia dice con esta fecha al Rev. Obispo de Mallorca lo que sigue: = Vista el acta de subasta de las obras

que han de ejecutarse en la construcción de la iglesia de la Inmaculada Concepción del Arrabal de Santa Catalina, de Palma de Mallorca en esa Diócesis S. M. el Rey (q. D. g.) ha tenido a bien aprobar la referida subasta y la adjudicación de dichas obras en la suma de cuatro mil seiscientas pesetas-céntimos que se abonarán con cargo al capítulo 15 artículo 2º del presupuesto vigente de este Ministerio, a favor del mejor postor D. Miguel Noguera Juliá, el cual otorgará la correspondiente escritura de contrata de la que remitirá dos copias a este Ministerio por conducto de la junta Diocesana. Asimismo S. M. el Rey (q. D. g.) se ha servido aprobar la partida de 126,33 pts. para pago de honorarios al arquitecto diocesano que se abonarán con cargo a los mismos capítulo y artículo. [Al final Reynés presentà una factura de 135,46 pessetes, és a dir, 9,13 pessetes més cara que el pressupost aprovat pel ministeri, per la qual cosa li fou negada la diferència de la seva minuta i cobrà només el que estava pressupostat.] = De Real Orden comunicada por el expresado Sr. Ministro, lo traslado a V. para su conocimiento y efectos consiguientes. = Dios guarde a V. muchos años. Madrid 13 de junio de 1914 = El subsecretario Carlos Corral. = Sr. D. Miguel Noguera Juliá.

Las condiciones de dicha contrata, son las siguientes. = Pliego de Condiciones. = Art. 1º El objeto de la presente contrata es la continuación de las obras comprendidas para la construcción del templo de la Inmaculada del arrabal de Santa Catalina de esta ciudad, con sujeción a los planos formados por el arquitecto de la diócesis D. Guillermo Reynés, aprobados por R. O. de catorce de febrero del presente año. La parte de dichas obras que ahora se intenta llevar a cabo es la que se detalla en los documentos que acompañan (planos y presupuesto) los cuales juntamente con el presente pliego de condiciones integran el proyecto parcial formado por el mismo facultativo para dar cumplimiento a la segunda parte de la citada R. O. = Artículo 2º. El orden en que se realizarán los trabajos será el siguiente: primeramente se terminaran los contrafuertes, hasta alcanzar las medidas que se señalan en los planos; después se construirán los arcos fajones que han de dividir los tramos de bóveda y diagonales que han de formar las crucerías proyectadas; se procederá luego a la construcción de las plementerías que han de constituir los entrepaños o parte neutra de dichas bóvedas y finalmente se procederá a colocar la oportuna cubierta también con sugesión [sic] a los detalles que acompañan. = Artículo 3º. Los materiales adoptados serán: sillería marés del «Coll d'en Rebassa» para contrafuertes y arcos piedra de Son Garau vulgarmente llamada de Porreras para los entrepaños de las bóvedas, madera de abeto para la carpintería de armar y teja plana para la cubierta. Fin de armonizar con la parte ya construida. [De fet, aquests mateixos materials són esmentats

als llibres de comptabilitat i rebuts de les obres d'anys anteriors.] Para los elementos que deben ser construidos con sillería del «Coll d'en Rebassa» se utilizarán los sillares disponibles llevados ya a pié de obra, en la proporción que indicará el arquitecto director, utilizándose otros nuevos cuando se hayan agotado los existentes o cuando la índole del trabajo así lo requiera. Al efecto hanse señalado los precios unitarios que deberán aplicarse a las cubicaciones que resulten de unos y otros. = Artículo 4º. En la labra de la sillería se pondrá todo el cuidado posible, tanto si es llano como aplantillado, ateniéndose siempre a las plantillas que serán entregadas al contratista y a las instrucciones del Arquitecto Director. Se colocarán las piedras con esmero, asentándose con mortero (encallat) todas las de los contrafuertes. En los elementos en que se tolere la clase de fábrica llamado abeurat se cuidará de que las regueras sean bastante profundas a fin de que penetre bien la lechada de cemento y arena, dejándose los correspondientes respiraderos que dando fácil salida al aire permitan que la lechada se extienda perfectamente. Las juntas se tomarán con mortero amarado. = Artículo 5º. La grava que se emplee será limpia, suelta, de grano fino, que no lleve consigo sustancias terrosas y será de la Riera o de Carrutje según la clase de trabajo y a elección del director de la obra, según cada caso. = Art. 6º. El cemento será del que se fabrica en el país, sin mezcla de sustancias extrañas, de fraguado lento o semi-lento y antes de ser usado será sometido por el Arquitecto Director a las pruebas que estime convenientes para cerciorarse de sus buenas condiciones, desechando el que a su juicio no reúna las suficientes garantías. = Art. 7º. El yeso será de la mejor calidad bien cocido sin que lo esté en exceso muy blanco, de molido fino y sin mezcla de ningún género. = Art. 8º. La cal será de la llamada grasa, bien cocida y de mucho terrón. Se apagará por el procedimiento que en cada caso indique el Director. Salvo en los casos particulares en que el Arquitecto Director lo autorice, podrá emplearse la cal que sea fabricada en horno de carbón. = Art. 9º. La madera que se emplee será de abeto de Suecia. No se admitirá la que sea repelosa, presente grietas o fibras muy irregulares. Se procurará que tenga pocos nudos y se rechazará la que los tenga saltadizos, la alabeada o torcida y la picada de polilla. = Art. 10º. Las tejas para la cubierta serán planas, de color, forma y dimensiones análogas a las ya colocadas. No se admitirán las alabeadas ni las que presenten otros defectos que a juicio del Director de la obra pueden afectar a la solidez y al buen aspecto de la misma. No podrá alegarse por el contratista, como excusa, la comparación con otros que ya estén colocados en obra en otras etapas distintas de la presente. = Art. 11º. No se procederá al empleo de ninguno de los materiales descriptos sin que previamente hayan sido examinados por el Director de la obra o sus delegados, debiendo ser substituidos los que ya hubiesen sido colocados, si a juicio

del Arquitecto no reúnen las debidas condiciones. = Art. 12º. El contratista empezará las obras dentro de los diez días siguientes a la firma de la escritura de la adjudicación definitiva de la subasta. La terminación completa de las obras deberá tener lugar a los cuatro meses de empezadas. En caso contrario el contratista pagará una multa de diez pesetas por cada día de retraso hasta alcanzar la suma a que alcance la fianza depositada. Se exceptúa el caso de fuerza mayor, que el contratista deberá hacer constar y probar inmediatamente que haya ocurrido. = Art. 13º. El número de operarios y los medios auxiliares para la ejecución de las obras serán siempre proporcionales a la extensión y naturaleza de las que hayan de ejecutarse; a fin de que el arquitecto pueda asegurarse del cumplimiento de esta condición, se le pasará nota de los mismos por el contratista, siempre que se la reclame. Igualmente vendrá obligado el contratista a despedir a los operarios que por insubordinación u otra cosa puedan estorbar la buena marcha de los trabajos a juicio del Arquitecto Director. = Art. 14º. Durante la ejecución de las obras el contratista no podrá ausentarse sin dar conocimiento al Director y aún así deberá dejar persona que lo represente. No podrá recusar al arquitecto ni a sus delegados, para la vigilancia de las obras, ni permitirá que por persona aiena [sic] se hagan tasaciones, reconocimientos ni mediciones de ninguna clase. = Art. 15º. Todos los andamios y medios auxiliares, como también lo necesario para cerciorarse de la buena calidad de los materiales serán de cuenta y riesgo del contratista, ateniéndose sin embargo a las previsiones y observaciones que el Arquitecto Director crea conveniente hacerle. = Art. 16º. El contratista estará obligado, bajo su responsabilidad, a la adopción de cuantas medidas sean necesarias para evitar los accidentes en las personas y en las propiedades. A este fin estará de lleno comprendido en la ley y reglamento de 30 de enero de 1900 sobre accidentes del trabajo, siendo el único responsable y figurando como patrón ante la ley. = Art 17º. En cumplimiento de lo dispuesto por R. D. de 20 de junio de 1902, el contratista tendrá obligación de realizar un contrato con los obreros que hayan de ocuparse en la obra en cuyo contrato habrá de quedar precisamente estipulado la duración del mismo, los requisitos para su denuncia y suspensión de número de las horas de trabajo y el precio de los jornales. Además estará obligado a observar cuanto previene el pliego de condiciones generales para la contratación de obras públicas aprobado por R. D. de 11 de junio de 1886, siempre que sus disposiciones no estén modificadas por este pliego de condiciones, como también lo consignado en las ordenanzas municipales de Palma y demás disposiciones de policía urbana.

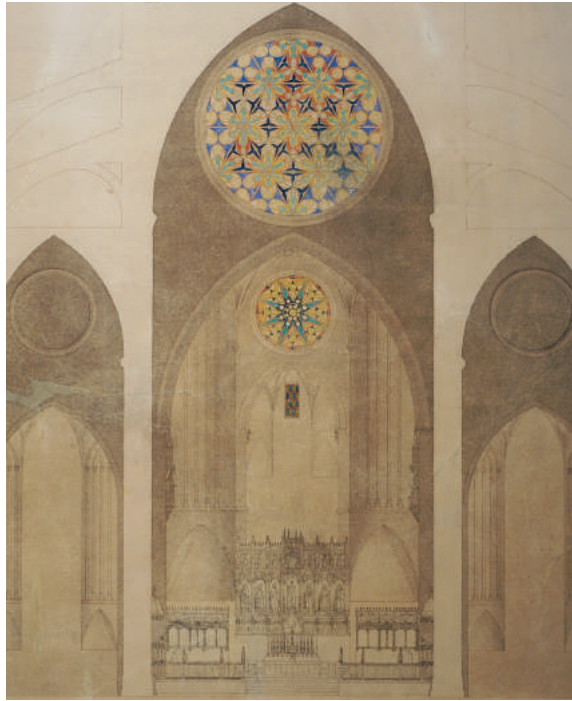

Fig. 1. J. B. Peyronnet.
Proposta de reforma de la capella Reial.
Arxiu Capítular de Mallorca.

Fig. 2. El retaule barroc durant el procés
de desmuntatge. Foto: Emili Sagristà.
Fons: Jeroni Juan Tous.

Fig. 3. Recol·locació de les graderies
del presbiteri barroc. Foto: Emili Sagristà.
Fons: Jeroni Juan Tous.